

PAVEL HIML, JAN SEIDL, FRANZ SCHINDLER, (edd.), „Miluji tvory svého pohlaví“. Homosexua- lita v dějinách a společnosti českých zemí,

Praha 2013, Argo, 650 s., ISBN 978-80-257-0876-7

Otázkám spojeným s homosexualitou v současné době je věnována poměrně značná pozornost ve veřejném prostoru – zejména jedná-li o otázku smysluplnosti tzv. pochodů hrdosti či možnosti adoptovat dítě. Ta se odrazila i v zájmu o tuto problematiku ze strany vědecké, potažmo historické obce. S nadsázkou můžeme hovořit o jakémisi historiografickém „coming-outu“, rozumíme-li pod tímto pojmem přijetí a přiznání pluralitní existence sexuální(ch) identit(y) v dějinách. Historiografie se díky tomuto „coming-outu“ zbavuje své dosavadní heterosexuální centrovanosti, z níž v zásadě nevystupovala ani kritika patriarchálního falocentrismu vznášená z pozic dějin žen,¹ byť právě s ní má tento „debut“, neboť i tak lze přeložit pojem „coming-out“, ledacos společného.

Nejenže otázka homosexuálních vztahů, zkušeností a reprezentací dosud představuje jedno z bílých míst české historiografie, toto téma rovněž rozšiřuje možnosti našeho rozumění utváření lidské identity a zároveň jejímu společenskému vnímání a akceptování v průběhu dějin. V případě předkládané kolektivní monografie je kladen důraz na soudní represí, marginalizaci a vylučování. Zohledňovány jsou také předpoklady tohoto jednání: utváření obrazu homosexuální komunity a jejích členů stejně jako život a vnitřní fungování tohoto společenství. S nadsázkou lze říci, že dochází k opačnému efektu, než jaký popsala Věra Sokolová ve svém příspěvku zabývajícím se vztahem gayů k rodičovství. Sokolová ukázala, jak „coming-out“ ve výpovědích gayů proměňoval jejich biologickou reprodukční schopnost na společenskou reprodukční neschopnost. Zde naopak

1 Názory na to, proč tomu tak bylo, se však různí: „Feminismus tím, že přejal dvojpohlavnost, pouze v jiné podobě zopakoval patriarchální vzorce a individu u neponechal volný ‚meziprostor‘ pro vytváření konceptů identity.“ – MAREN LORENZOVÁ, *K čemu je antropologizace historie? Několik poznámek ke kontraproduktivní polarizaci poznávacích zájmů v humanitních vědách*, Dějiny – Teorie – Kritika 2005, s. 227–246, zde s. 243. Naproti tomu Marcin Filipowicz s odvoláním na Toril Moi zastává názor, že „feministické myšlení sice rozpoznalo komplikovanou konstrukci maskulinity, ale ignorovalo ji z politických důvodů, neboť by komplikovala pohled na mužskou nadvládu“ – MARCIN FILIPOWICZ, *Možnost využití maskulinních studií pro výzkum české literatury 19. století*, in: Česká literatura v perspektivách genderu, (ed.) Jan Matonoňha, Praha 2010, s. 57–66, zde s. 58.

„symbolický coming-out“ přetváří dosavadní intelektuální neschopnost a podněcuje re-produkční schopnosti historiografického výzkumu. Právě naznačení možných směrů, kudy se tímto terénem ubírat, si kniha vetkla do vínku. Nabízí nejen širokou paletu témat, ale i přístupů.

Knihy zároveň dotváří trojlístek publikací, které se na domácím knižním trhu objevily v předcházejících dvou letech.² Všechny tři publikace odvozují svůj vznik od konference „Homosexualita v českých zemích a humanitní vědy“ pořádané Fakultou humanitních studií UK v březnu 2009. Jako první se na knižním trhu objevila kolektivní monografie editovaná Martinem C. Putnou, představující uměnovědný pohled na homosexualitu v dějinách, v intencích kultury chápané jako synonymum pro elitní uměleckou produkci. Mezi autory, kteří do ní přispěli, však nenalezneme žádného historika. Proto mohli editoři a editorky v závěru první české kolektivní monografie věnované tématu maskulinity ještě nedávno konstatovat, že „bádání nad homosexualitou v české historiografii představuje stále velkou neznámou“.³ Ostatně i v ní jsou zmínky o homosexualitě spíše příležitostné a stojí na okraji pozornosti. Druhá kniha z trojlístku postihuje emancipační snahy (českých) homosexuálů a nabízí pohled „zevnitř“ hnutí.⁴ Recenzovaná publikace vsazuje stejnopohlavní vztahy do širšího společenského kontextu, a vyplňuje tak dosud prázdné místo. Nabízí pohledy jak na recepci, společenskou (ne)akceptaci a z toho vyplývající praxi v různých prostředích (trestně právní přístupy a postihy, mediální reprezentace, expertní diskurzy), tak na sociální praxi samotných homosexuálů (každodennost, aktivismus).

Všechny tři publikace mají jedno společné: spojuje je vědomí toho, že teprve otevírají badatelská pole a nastolují otázky a problémy. Rezignují proto vědomě na jakýkoli syntetický rozměr. Ostatně sami editoři recenzované knihy – Pavel Himl, Jan Seidl a Franz Schindler – to v jejím úvodu přiznávají a předznamenávají „nemožnost syntézy“ (s. 19) a z toho plynoucí různorodost a nesouměřitelnost jednotlivých příspěvků i metodologických přístupů, které jsou v knize obsaženy. Zdá se, jakoby jí chyběla elementární osnova, která by nastolila základní otázky a tím dala šanci výsledky pevněji sevřít a onu různorodost usměrnit.

2 MARTIN C. PUTNA, *Homosexualita v dějinách české kultury*, Praha 2011.

3 RADMILA SLABÁKOVÁ a kol., *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti: koncepty, metody, perspektivy*, Praha 2012.

4 JAN SEIDL a kol., *Od žaláře k oltáři: emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*, Brno 2012. Tato publikace se nejvíce blíží monografickému zpracování, ale i jí chybí jasné tázání i závěr, který by na výchozí otázku/otázky odpovídal.

Už jen samotné, jednotlivými autory užívané pojmosloví napoví, jak různé mohou být jednotlivé příspěvky. Zdá se například, jakoby Pavel Himl „stejnopohlavním jednáním“ implicitně kladl důraz spíše na sociální praxi, zatímco označení „homosexuálně cítící“ Lukáše Nozara implikuje spíše emoční rozměr. Mark Cornwall zase v případě Heinze Ruthy často hovoří o homoerotice, tedy taktéž afektivním, avšak nestabilním vztahování se k osobě stejného pohlaví. Jan Seidl zkoumá život homosexuální subkultury, ačkoli tento pojem sám následně relativizuje (s. 237). Jindy do hry vstupuje queer (Kateřina Ciprová), popřípadě produktivní rozlišení mezi sexuální orientací, chováním a identitou Timothyho Halla (s. 530–531) v příspěvku věnovaném české homosexuální identitě na přelomu tisíciletí. Homosexualita v podtitulu práce tedy – přiznaně a příznačně – funguje jako střešní pojem, avšak s vědomím distance vůči diskurzům věd o člověku a jazykům patologie a deviace, jejichž se stal součástí. Podle editorů knihy je ale třeba si uvědomit, že – právě kvůli své svázanosti s medicínským odborným diskurzem – „pojmy homosexuál či homosexualita přes všechny své sémantické proměny nemusejí nutně vystihovat celé spektrum stejnopohlavního jednání, emocionalitu ani identitu takto jednajících či cítících osob v široké historické perspektivě od předmoderní doby do současnosti“ (s. 14).

Vedle této pojmově–konceptuální variability se již při letném prolistování obsahu odkrývá druhá nesnáž, poněkud komplikující práci recenzenta. Mám na mysli široký časový rozsah, v němž navíc nejsou příspěvky rovnoměrně přikolíčkovány k časové ose, nýbrž s postupem po časové ose směrem k současnosti houstnou a košatí. Devatenácté století přitom z konceptu knihy vypadlo úplně. Z barokních časů je čtenář přenesen rovnou do první republiky a odtud výklad postupuje plynule až k dnešku. I přesto, chtě nechtě, upřednostněním chronologického řazení kapitol na úkor tematické blízkosti se editoři rozhodli předložit ve čtrnácti studiích jakýsi – neúplný a multifokální – příběh homosexuality v Čechách. Právě příklon k tematickému zpracování (například represe, každodennost, reprezentace) by mohl spíše odpovídat snaze vyvarovat se sukcesivním dějinám emancipace homosexuality, předpokládající její esenciální podstatu (s. 26–27). Kniha by tím byla současně zbavena někdy lehce unavujícího opakování základních údajů.

K tomu přistupuje i rozdílné „tempo“ vyprávění odvíjející se od délky jednotlivých kapitol. Rozsah „kapitol“ kolísá mezi šestnácti a více jak sto deseti stranami, v průměru dosahuje čtyřiceti až padesáti stránek. Publikace bezpochyby splňuje všechny náležitosti, kterými je definována kolektivní monografie. Obsahuje úvod, který čtenáře seznamuje se základními otázkami, perspektivami a dilematy výzkumu (homo)sexuality a představuje jednotlivé příspěvky. Přesto ji po mém soudu schází jedna velmi podstatná část, tolik potřebná pro žánr monografie

– závěr. Právě absence jakékoli pokusu o shrnutí, jež by propojilo dílčí zjištění jednotlivých příspěvků, reflektovalo použité metody a výsledky jimi dosažené, je tím, co více jak šestisetstránkovou knihu nesmírně ochuzuje.

Autoři by snad mohli namítnout, že je na každém čtenáři, aby si z textů a na přič nimi učinil závěr sám. Vystavují se tak možnosti nepochopení či dezinterpretace ze strany publika. Současně se tím vzdávají možnosti koherentního sdělení vůči čtenářské obci. A navíc, závěrečná slova by mohla nastínit nejen další možnosti bádání, ale editoři se jimi sami mohli pokusit o zobecnění jednotlivých příspěvků. Nestalo se tak. Tuto mezeru proto v následující části recenze přijímám jako výzvu a vynasnažím se naznačit možné směry, po kterých by se mohlo ubírat závěrečné shrnutí. Pokusím se ukázat, co jednotlivé příspěvky spojuje, kde lze mezi nimi hledat spojnice. Zároveň musím čtenáře předem upozornit, že si rozhodně nekladu ambice ono postrádané zakončení publikace v plné míře suplovat. To se sice neobejde bez představení a zhodnocení jednotlivých příspěvků, věřím však, že nebude ani duchamorné, ani bezúčelné.

Knihu otevírá již zmíněný úvodní příspěvek seznamující čtenáře se základními otázkami, perspektivami a dilematy výzkumu (homo)sexuality. Zdůrazněna je její nesamozřejmost a proměnlivost představ o ní stejně jako nutnost studovat společenský kontext a dobové předpoklady rámuující represí a kriminalizaci homosexuálního jednání. Síla ideologií a disciplinačních diskurzů je vyvážena poukazem na odlišné motivace a individuální prožívání aktérů.

To, že takové propojení není vždy úplně možné a může být vetováno prameny, ukazuje hned první studie. V ní se Pavel Himl zhostil časově nejrozsáhlejšího úseku dějin stejnopohlavních vztahů – předmoderního období vymezeného horní hranicí roku 1800. Důraz je v ní položen spíše na novověk než na středověk, zároveň představuje prodloužení a rozvedení metodologického úvodu, zejména ve vztahu k pojmání sodomie. Ve středu jejího zájmu stojí otázka, proč se v pramenech tuzemské provenience dochovalo jen několik málo případů stejnopohlavního jednání z českých zemí. Absence těchto informací vyniká zejména při komparaci s velkoměsty západní Evropy, v nichž existovaly homosexuální subkultury. Příčina nízkého výskytu trestních kauz je vysvětlena poukazem na fakt, že „četnost těchto dokladů o přítomnosti stejnopohlavních praktik (...) ve společnosti“ vypovídá „daleko spíše o místní obvyklosti, možnostech a vůli takového jednání stíhat“ (s. 32). To bylo zapříčiněno sociálně nerovným charakterem sodomského jednání, což mělo mít za následek časté mlčení o takovémto konání či jeho akceptování. Individuální prožívání však zůstává nepostiženo. Přesto právě tento příspěvek hraje v knize ústřední roli. Postihuje přechod od „tradičního“, předmoderního pohledu na sodomii jako teologické záležitosti v moderní fenomén neodporující božímu úraku, nýbrž podléhající zákonům přírody.

S tím se ruku v ruce zmírňovalo i sankcionování tohoto chování, zejména tehdy, vzbuzovalo-li veřejné pohoršení (s. 54). Právě tento příspěvek naznačuje mnohé kontinuity, například důraz na stálost a trvalost (homosexuálního) jednání, objevující se v raně novověkých zákonících (s. 37). Tu moderní věda překódovala do kategorie vrozenosti, jíž se v zásadě nebyla schopna (mnohdy až dodnes) zbavit, jak na příkladu českých sexuologických příruček dokázal Josef Řídký: „Jedinec může lavírovat mezi sexualitami, ale gendery zůstanou transcendencemi, ontologickými kvalitami“ (s. 403). Právě Řídkého text je příkladem studie, která, ačkoli z ranku moderních a soudobých dějin, dobře doplňuje Himlovu metodologickou skicu. Poukazuje totiž na základní dilema psaní a zkoumání homosexuality/stejnopohlavních vztahů o její/jejich vrozenosti/přirozenosti a získanosti/proměnitelnosti. Ukotvuje je ideálně-typicky v dichotomii platonské a svatopavelské tradice, ačkoli naráží na jejich beznadějnou promíšenost v diskurzivní (sexuologické) praxi.

Snaha konstruovat homosexualitu jako neléčitelnou, tedy přirozenou, stála v základu emancipačního hnutí homosexuálů. Expertními medicínskými diskurzemi se obsluhovali jeho odpůrci, ale i zastánci, jak ukazují Franzem Schindlerem a Timothy Hallem zmiňované pokusy československého sexuologa Kurta Freunda z 50. let 20. století. Když jeho experimenty vycházející z behavioristických předpokladů nepřinesly žádný důkaz o změně chování účastníků, začal „usilovat o odrestnění jednoduché homosexuality, tzn. konsenzuálních homosexuálních činů mezi dospělými, a nakonec ho prosadil“ (s. 286). Představy o aktivní a intencionální změně sexuálního chování ale mají ovšem starší kořeny, jak na příkladu soudního procesu s hrabětem Tschirnhausem v první polovině 18. století zdokumentoval Jiří Dufka. V tomto případě však byly svázány s hříchem sodomie, neboť sodomie nebyla tak, jako v případě moderních genderů, naturalizována a usazena do lidského těla, nýbrž byla vnímána jako záležitost vůle: „Od hříchu je však možné upustit. Symbolem nápravy jedince byl zejména sňatek a plození dětí, které byly do jisté míry vnímány jako protiklad k sodomskému jednání.“ (s. 95)

Důraz na nerovný sociální vztah a vzbuzování veřejného pohoršení přisuzované Tschirnhausovým skutkům, charakterizující obecně sodomské jednání, se stal významnou součástí představ o moderním stejnopohlavním jednání. To dokládá i Lukáš Nozar v důkladném, fakty až zahlceném popisu tzv. plzeňských afér roku 1932. Při referování o procesu s místní homosexuální komunitou tehdy vytáhl dobový bulvár viktimitizační kartu, v níž dominoval stereotyp staršího muže-svědce (s. 124). Motiv penetrujícího svědce vystupuje do popředí i v Cornwallově příspěvku, který mapuje případ vůdce sudetoněmeckého mládežnického hnutí a Henleinova poradce Heinze Ruthy. Cornwall svůj příspěvek vystavěl

jako příběh, v němž velice zdařile a přesvědčivě rozklíčovал intelektuální a mentální vývoj německé mládeže, resp. jejího hnutí. Českému čtenáři představil dosud spíše neznámé myšlenkové horizonty Wandervogelů (Hans Blüher), na něž Rutha navazoval a které přetvářel s použitím myšlenek osobností tak rozličných, jakými byly Platon či Stefan George. Podle Cornwalla si sám Rutha, alespoň podle svého deníku, uvědomoval, že jeho náklonnost k chlapcům završujícím pubertu není přirozená (s. 180–181). Ačkoli s většinou svých žáků pěstoval pouze „duchovní přátelství“, přesto jej pro ne nepodložené obvinění ze sexu s učedníkem, který byl československou policií automaticky vnímán jako pederastie, stálo nejdříve místo v hnutí, následně jej dohnalo k sebevraždě.

V souvislosti s touto studií se lze ptát, nakolik byla homoerotika vlastní německým mládežnickým hnutím a nakolik ji lze objevit i v českém prostředí. Jak například rozumět zápisu ze skautského deníku Jiřího Wolкера (1917): „Máme sluhu malého Urbánka. Je to roztomilý hošík. Chodí do primy gymnasia. Je ale hrozný lenoch. Přesto přese všechno mám jej rád. Je svěží jako čerstvá broskev. Když jej objímám a hraji si s ním, táhnou mi hlavou divné myšlenky.“⁴⁵ Kontinuitu zaměňování homosexuality s pederastii dále dokládá i Josef Rídký pro československou sexuologii 50. let 20. století (s. 396).

Bez ohledu na ztotožňování či rozlišování dvou různých sexualit je z čtyř knihy zřejmé, že homosexualita sloužila jako způsob denunce. To dokládá Nozar na druhé z plzeňských afér, která vedla kvůli podezření ze špionáže ve Škodovce k penzionování generála Mejstříka. Denunciační aspekt je také přítomen v zmiňované Cornwallově studii a znovu se objevuje v příspěvku Kateřiny Kolářové, která na příkladě Mladého světa v letech 1987–1989 ukazuje poměrně rychlou dynamiku významů připisovaných HIV/AIDS, resp. osobám jimi nakaženým. V centru její pozornosti stojí soud s HIV pozitivním mužem obviněným z vědomého či záměrného šíření nákazy, který reprezentoval „hledání nulového bodu nákazy“ (s. 426). Během procesu se na stránkách Mladého světa brzy objevila kritika ghettoizace homosexuálů. Reportáž o celém případu byla ponechána otevřená s tím, ať si každý čtenář udělá úsudek sám. Kolářová poukazuje, že v celém případě nebyla kritizována homosexualita jako taková, nýbrž neschopnost či neochota ji disciplinovat. Tato neschopnost či neochota tak přispěla ke vzniku figury asociála, která po vyčerpání rétoriky třídního boje měla být kontrastní fólií, vůči níž se bude definovat socialistické společenství. Zrušení diskriminačního přístupu k homosexuálům bylo proto vnímáno jako akt prevence. Stát de-

5 JIŘÍ WOLKER, *Těm, kterým patřím*, Praha 1997, s. 66.

monstroval vůli postarat se o ty nakažené, kteří budou dodržovat jím stanovená pravidla sexuálního chování.

Zde se odkrývá slabina avizovaná editory již v úvodu – výrazné podprezentování výzkumu žen/leseb a konstruování alternativní femininity. Jde-li o přisouvání různých rolí homosexuálům, nepřekvapí relativně často zmiňované zpochybňování jejich maskulinity, potažmo neschopnost naplnit ideál plnohodnotného muže. Tento názor byl zastáván v raném novověku (s. 42) stejně jako ve 20. století sexuologem Josefem Hyníe (s. 396). Avšak k tomu, jaká byla vlastní zkušenost, resp. žitá genderová identifikace mužů-homosexuálů, se autoři nedostávají. Nejbližše se k ní ve studii o rodičovství gayů dostává Věra Sokolová, když konstatuje, že touha současných mladých gayů po rodičovství představuje „důležitý generační marker“ (s. 567). Dotyční se potýkají s dvojí genderovou bariérou: nedůvěrou vůči mužům-homosexuálům i obecnou vůči mužům-otcům. To, co bylo ještě pro o generaci starší gaye nepředstavitelné, se dnes promítá do společenské reality a – domyšleno do důsledku – by rodičovství gayů mohlo změnit i pohled na roli otců a tím přispět k rekonstrukci genderového řádu.

V souvislosti s orálně-historickou studií Franze Schindlera, který podrobně popsal místa i praxi scházení se homosexuálů v socialistické Praze, se nabízí otázka, jak vlastní sebevnímání ovlivňoval společenský tlak na uzavření manželství, kterému homosexuálové mnohdy podlehli. Jaké byly důsledky, resp. kam až sahalo nepřátelství vůči politice identity vůbec indikované Timothy Hallem pro českou společnost přelomu tisíciletí, akceptující konformní genderový řád (potvrzuje to i Sokolová, s. 568–569)? Nebo je důležitější si jako první položit navýsost relevantní epistemologickou otázku vznesenou – a nezodpovězenou – Josefem Řídkým: „Jestliže se v dějinách mohlo vystřídat tolik mužských a ženských genderů, z nichž některé snad i popíraly své předchůdce, není až drzostí nazývat tyto řady mužskými – či ženskými – gendery? Nebyl potom každý z nich stejně nahodilou a singulární kombinatorickou jednotkou dílčích atributů, jako by tomu bylo u genderu homosexuála, zatímco mužský a ženský se jim říká jen proto, že měly být homogenní?“

K otázce genderu se váže i stať Kristýny Ciprové nazvaná *Queer v Česku*. Její příspěvek je vystaven na jednoduché osnově: konfrontace definice pojmu queer a jeho používání v soudobém českém mediálním prostoru, který mu nerozumí. Odmítá jeho „svěrací kazajku institucionalizace a jakékoli sevření v definicích“. Queer je cokoli, co je v rozporu s normálním, legitimním či dominantním. Je to svoboda přivlastnit si cokoli, co vidíte a slyšíte. Chce se mi dodat, že je to hipsterství genderové teorie. Věčná avantgarda pokroku, z níž se ale v příspěvku samotném ztrácí jeho analytický potenciál. Podle mého názoru jej dokázal věrohodněji využít kupříkladu za pomoci méně rozbíhavé a křiklavé definice Ti-

mothy Hall, užívající zastřešující pojem queer pro kolektivní označení odlišnosti od konvenční heterosexuality.

Na bourání zažitých stereotypů se výrazně podílí pečlivá a vydatná analýza Jana Seidla o právním postavení homosexuálů v Protektorátu Čechy a Morava. Zkoumáním právní reglementace i soudní praxe došel k zajímavému názoru – podezřelí z homosexuálních styků zajímali gestapo pouze v momentě, kdy mělo jejich chování politické implikace. Nekompromisní boj proti nim zůstával pouze rétorickou figurou (s. 250–251). V ranku právních dějin se pohybuje i příspěvek Jana Wintera o homosexualitě v české právní vědě po sametové revoluci. Jeho text je popisný a slouží spíše jako sumář odborné literatury k tématu. Je škoda, že autor nevěnoval více pozornosti tomu, jakým způsobem právní věda čerpala z poznatků jiných věd, co vedlo k proměnám argumentace a jak vůbec rozumět roli právní vědy v posunu přístupu k homosexuálním jedincům a jejich svazkům. Řečeno vyhoceně: Určuje právo sociální realitu, nebo ji reflektuje a odráží?

Tu samou otázku vznáší v případě gay a lesbických – tištěných i elektronických – médií Zdeněk Sloboda. Svou kapitolu otevírá exkursem o reprezentacích gayů a leseb v soudobých českých filmech a seriálech. Bohužel se mu však nepodařilo jej přesvědčivě propojit s druhou částí svého textu pojednávající o jednotlivých médiích a jejich funkcích v gay a lesbické komunitě (například větší identitotvorná role porna u gayů, s. 513). Spolu s tím identifikoval i tendenci k jejich diverzifikaci, a tedy i rozpadu tradičně vnímaných a relativně izolovaných komunit.

Čtenář by rozhodně měl věnovat plnou pozornost poznámkovému aparátu, který je vždy umístěn na konci každého příspěvku včetně seznamu literatury. Mnohdy obsahuje důležitá doplnění k textu (například Kolářová), jindy je snad až zbytečně přesycen (například Nozar).

Obecně platí, že autoři naplnili cíle, které čtenáři sdělili v úvodu. Lze jen litovat, že si laťku nestanovili o trochu výše. Předkládané publikaci by pak nebylo možné nic vytknout. Přesto si práce – ať již heuristické či analytické – všech autorů velmi cením a jsem rád, že – byť se zpožděním – mohu tuto knihy doporučit zájemcům o sociální dějiny v širokém slova smyslu. Z pragmatického hlediska je pochopitelné, že editoři nejen vzhledem k současnému stavu výzkumu, nýbrž i kvůli heterogennímu charakteru příspěvků rezignovali na syntetizující ambice, a místo toho knihu pojali jako přehlídku rozdílných přístupů k problematice stejnopohlavních vztahů. Závěrečné zhodnocení by ale skutečně publikaci slušelo. Je nesporné, že – budeme-li se držet příměru k přehlídkce – každému sluší jiný model a každý nemůže vše. Pokud chci ale pořádat přehlídku, měla by mít nějaký koncept či nosnou ideu. Pokud mi postačuje apel na různorodost, stačí se leckdy pozorně dívat po kolemjdoucích na ulici.

Proto si lze pouze přát, aby kniha opravdu splnila deklarovaný cíl a byla odrazovým můstkem pro další, komplexnější výzkum aktérů, jejichž sexuální orientace, chování či identita nebyla ve své době dominantní. Aby onen „coming-out“ nevyšuměl do prázdna a nebyl vnímán jako další „menšinový rozmar“, nýbrž aby byl naopak uznán jako přínos celé (historické) obci. Aby se dočkal své monografie.

Jan Mareš